

ZGORNJE GORENJSKE

Društvo za cerebralno paralizo

Datum: 12. marec 2013

POROČILO O GREGORJEVEM V TRŽIČU

Tržič je mesto na Gorenjskem. Je središče občine Tržič. Leži na sotočju Tržiške Bistrice in Mošenika ob južnem vznožju Karavank. Naselje se je že v rimskih časih nahajalo poleg Ljubelja ob poti med Virunum na Gosposvetskem polju in Emono. To naselje, takrat imenovano Forum in Lubelino (dobesedno Ljubeljski trg), je zasul plaz. Prebivalci so se umaknili nižje v dolino in na mestu sedanjega Tržiča ustanovili naselje Neumarkt. Konec 15. stoletja je cesar Friderik III. na pobudo tedanjih lastnikov Tržiča (Lovrenca Paradajzarja z gradu Neuhaus in dedičev Janeza Lamberga z gradu Gutenberg) vasi podelil trške pravice in jo tako povzdignil v trg. S tem je Tržič pridobil pravico do tedenskega sejma, kar je pozitivno vplivalo na razvoj, saj je skozi Tržič vodila glavna prometna povezava med Trstom in Avstrijo. Naslednja prelomnica je bila leta 1811, ko je Tržič prizadel velik požar. Umrlo je 75 ljudi, uničenih je bilo 150 hiš in več kot 60 delavnic. Obnova mesta po požaru je potekala zelo počasi. Izdali so poseben predpis, ki je določal obvezno namestitev kovinskih vrat in polken, ki so postale prava evropska posebnost. Klasicistično izoblikovano zaporedje pročelij ter bistvo podobe pa je glavni trg ohranil vse do danes. Tržič lahko funkcijsko razdelimo na štiri dele:

- tržno jedro
- fužinarsko obrtniški del ob Mošeniku
- cerkveni kompleks
- južni del, kjer se že začenja naselje Bistrica, ki se je v času industrializacije preoblikoval v industrijski del

Mesto je od leta 1985 zavarovano kot kulturni spomenik. Posebej je podobo starega mestnega jedra zaznamoval požar leta 1811. Po požaru so izdali poseben predpis, ki je določal obvezno namestitev kovinskih vrat in polken, ki so postale prava evropska posebnost. Ohranilo pa se je tudi klasicistično izoblikovano zaporedje pročelij. Med objekte kulturne dediščine v starem mestnem jedru sodijo župnijska cerkev Marijinega oznanjenja, Mallyjeva hiša, Tržiški muzej v Zgornji Kajži in Kurnikova hiša. Med ostalimi zgradbami v mestnem jedru, ki so zanimive bodisi zaradi njihovih prebivalcev bodisi zaradi arhitekturnih posebnosti, so najznačilnejše grad Neuhaus, Devova hiša, Holzapflova hiša in fužina Germovka. Vse naštetje stavbe imajo nekaj skupnih značilnosti, ki so se ohranile po obnovi mesta ob požaru 1811:

- portali okrašeni z rozetami z letnico izdelave in začetnicami hišnega gospodarja in božjim očesom v katerem je hišna številka ter okenski okvirji iz zelenega paraškega kamna
- kovana železna polkna in okenske mreže
- kovana železna vrata
- sušilne odprtine na strehi za sušenje kože, platna lanu in nogavic
- kovane ograje
- obcestni kamni opestrniki
- srednjeveški tloris z delavnico, skladiščem in prehodno vežo v pritličju

V središču Tržiča je ohranjeno t.i. » firbc okno «, okno, ki je postavljeno izven fasadne linije in iz katerega je mogoče gledati vzdolž ceste vzporedno s hišo, ne da bi ga bilo treba odpreti. Cerkev stoji ob tržiškem pokopališču nad starim mestnim jedrom. Enoladijska cerkev z dvema kapelama in kupolo je bila leta 1808 zasnovana na temeljih gotske cerkve iz 16. stoletja. Kupolo in stene krasijo Layerjeve freske, oltar pa dvoje Layerjevih platen iz leta 1815. Dvorano poudarjajo vitražna okna. V stranskem oltarju kaže Layerjeva podoba Svetega Florijana prizor požara leta 1811 v Tržiču. Na zahodni steni je zgrajen kor, na katerem so Jankove orgle iz leta 1934. Mallyjeva hiša stoji na začetku glavne ulice v starem mestnem jedru, na Trgu svobode 5. Spada v skupino meščanskih - plemiških dvorcev, renesančni portal z letnico 1618 pa kaže bogato poznogotsko in renesančno obdobje mesta. Ohranjen je grebenast svod iz 17. stoletja v pritličju in nadstropju. Značilna so kovana vrata (varnost pred požari), odprto ostrešje (sušilne odprtine za sušenje kož) in klasicistična fasada iz začetka 16. stoletja, razčlenjena s pilastri. Cerkev stoji na griču nad mestom, od koder se odpira pogled na staro mestno jedro Tržiča. Enoladijska zgodnjebaročna cerkev iz leta 1704 je imela Langusove slike in Layerjevo stropno fresko. Leta 1959 je cerkev pogorela z vso opremo in bila kasneje obnovljena. Zanimiva je predvsem zaradi renesančnega stropa iz leta 1689, ki so ga vanjo prenesli iz cerkve sv. Jurija. Zgornja kajža, v kateri ima svoje prostore tudi Tržiški muzej, se nahaja v starem mestnem jedru Tržiča. Arhitekturno je primer bogatega dvorca iz obdobja klasicizma, njena zunanost pa spominja na značilen način gradnje v mestu po hudem požaru leta 1811 - razčlenjena fasada s kovanimi polkni, na strehi so sušilne odprtine, kjer so sušili lan. V prvem nadstropju je bivalni del, v drugem reprezentančni, v katerem izstopa ornamentno in figuralno poslikan meščanski salon iz sredine 19. stoletja. Kurnikova hiša je rojstna hiša tržiškega pesnika Vojteha Kurnika in stoji na drugi strani zgornjega mostu čez Tržiško Bistrico. Stavba predstavlja meščansko obrtno arhitekturo iz 18. stoletja. Sedanjo podobo je stavba dobila po požaru leta 1811. Prvo nadstropje krasi dolg lesen balkon, imenovan » gang «. Stavba je ena redkih, ki je še krita z lesenimi strešniki - » šinklni « oziroma s skodlo. Na strehi so opazne sušilne odprtine, ki so bile namenjene sušenju nogavic. Vrata in okna, obzidana s kamnitimi okviri iz zelenega peraskega kamna, so majhna, prav tako oboki v notranjosti. Na ta način so nekaj malega prihranili pri energiji. V notranjosti hiše je črna kuhinja, kamra, majhna izba - » štibelc «, kjer je urejena spominska soba in dnevni prostor imenovan » hiša «. Nahaja se na vzpetini nad mestnim jedrom. Prvič je bil omenjen leta 1320 in je najverjetneje nastal z novo naselbino. Predstavljal je sedež oblasti nad zgornjim delom Tržiča. Grad je večkrat zamenjal lastnike. V času Friderika III. so grad podedovali grofje Paradeiserji, ki so dve stoletji gospodovali nad svojim delom Tržiča, ki jim je pripadal z vsemi pravicami, ljudmi, posestvi in sodno oblastjo. Požar leta 1811 ni prizanesel niti gradu. Grof Radetzky je dal postaviti nov grad nekoliko nižje od prvotnega. Danes ima na gradu svoje prostore tržiški vzgojno varstveni zavod. Devova hiša se nahaja na glavni ulici v starem mestnem jedru na Trgu svobode 25. To je rojstna hiša Antona Feliksa Deva - redovno ime Janez Damascen Dev (1732 – 1786). Leta 1779 je izdal prvi almanah slovenskih pesmi Pisanice, kar pomeni, da je bil poleg urednika in izdajatelja tudi začetnik slovenskega posvetnega pesništva. Napisal je tudi prvi slovenski libreto, besedilo za opero Belin. Holzapflova hiša se nahaja na glavni ulici v starem mestnem jedru na Trgu svobode 28. Ignacij Holzapfel je bil ustanovitelj in meceni gluhonemnice v Ljubljani, poznan tudi iz Prešernovih epigramov in sodelavec Kranjske čbelice. Germovka je stara fužina, ki je nehala obratovati leta 1948 in je vse do danes ohranila svojo staro podobo. Nahaja se v nekdanjem fužinarsko obrtniškem delu mesta. Ohranjen je del vodnih naprav, ki so jih uporabljali pri izdelavi » črnjave « (lopate, vile in podobno kmečko orodje).

Gregorjevo je po krivici malce prezrt slovenski ljudski praznik, saj ga zasenči Valentinovo, ki je v bistvu njegov veliko bolj skomercializiran dvojnik. Pravimo, da se na Gregorjevo ženijo ptički, kar delno izvira iz žvrgolenja ptičkov po grmovju in vrtovih, delno pa tudi iz starega običaja, pri katerem so se dekleta na Gregorjevo ozirala v nebo in opazovala ptice, saj je prva, ki jo je dekle opazilo, naznanila, kakšen bo njen mož. O ženitvi ptičkov na Gregorjevo govori tudi slovenski pesnik Oton Župančič v svoji pesnitvi Duma, ko se spominja otroških dni. Ta nadvse prijeten praznik naznanja pomlad, prebujanje narave in živali, prve tople sapice in pa tudi ljubezen. Smatrajo ga za slovensko verzijo Valentinovega, torej za ponovno priliko, da si zaljubljenici izmenjajo darila ali kako lepo besedo.

Neuradni prvi dan pomladi

Gregorjevo je v času julijanskega koledarja veljalo za prvi dan pomladi, z gregorijanskim koledarjem pa se je ta dan premaknil za 10 dni nazaj. Na Gregorjevo naj bi že nabrekli prvi popki, dnevi postajajo daljši in v zraku bi se morala že čutiti pomlad, kar pa letos trmasta zima zaenkrat še ne dovoljuje.

Gregorjevo vpliva tudi na počutje ljudi

Prebujanje narave vpliva tudi na čustva in počutje ljudi, saj naj bi optimizem odgnal zimsko melanholijo. Čeprav pomlad ponavadi s seboj prinese tudi spomladansko utrujenost, pa je Gregorjevo vedno veljalo za praznik s pozitivno konotacijo, ko ljudje in predvsem zaljubljeni, ponovno oživijo.

Tradicionalno spuščanje ladjic

Po starih šegah so ponekod v Sloveniji na dan sv. Gregorja » vrgli luč v vodo «. Namen tega običaja je bil, da voda simbolično s seboj odnese vse slabo, vključno s skrbmi in zimo. Običaj izhaja iz časa, ko ljudje še niso poznali elektrike. Sveti Gregor, ki je zavetnik rudarjev, zidarjev, učenjakov, študentov, glasbenikov in pevcev, je znan kot prinašalec luči, zato ob njegovem prihodu nekateri obrtniki pri svojem delu niso več potrebovali svetilke. S simboličnim spuščanjem ladjic in metanjem gorečih predmetov v manjši potok so tako obrtniki kot tudi ostali ljudje pozdravili prihod pomladi in sonca. Običaj ponekod obujajo še danes. Na Slovenskem je najbolj veljalo, da se ptički ženijo na Gregorjevo, saj je bil to včasih prvi spomladanski dan, to pa ni povsem točno, saj se ženijo tudi na Vincencijevo (22. 1.), zato pravijo koroški Rožani " K šent Cenovem se tice ženijo ", na Gorenjskem pa, da imajo " ta dan ptiči ofcet ", ptički pa se ženijo tudi na Valentinovo (14. 2.). Na splošno velja, naj bi se po izročilu legend za Valentinovo ptički zaročali in snubili, za Gregorjevo pa poročali.

Spuščanje sv. Gregorja

Z metanjem različnih gorečih predmetov v manjši potok so pozdravili prihod sonca in pomladi. Kroparski kovači pa so nekoč na ta dan pozabili na delo in odšli na ptičjo svatbo. Sveti Gregor je pomenil preobrat v življenju Kroparjev, saj pri svojem delu niso potrebovali več svetilke. V nekaterih obrtniških in delavskih krajih v Sloveniji so do druge svetovne vojne na predvečer Gregorjevega v kovaške reke in potoke vrgli kos lesa z gorečim, v smolo namočenim " oblanjem " ali s svečo. Po drugi svetovni vojni so to šego oživili. Simbolično spuščanje ladjic po vodi so poznali tudi drugod po Gorenjskem, v Cerkljah, Tacnu in Domžalah. Na Gorenjskem na predvečer praznika ohranjajo običaj spuščanja razsvetljenih barčic in hišic (imenovanih " gregorčki ") v vodo. Po starih šegah namreč na ta dan sv. Gregor " luč v vodo vrže ". V Kropi ima ta običaj dolgo tradicijo in sega še v čase, ko ljudje še niso poznali elektrike.

Kdo je bil Sv. Gregor?

Gregor Veliki je bil rojen 540 v Rimu in je veljal za idealnega papeža ter cerkvenega učitelja. Po starem julijanskem koledarju je Gregor, prinašalec luči, imel svoj god na prvi spomladanski dan. Gregor je vpeljal nov koledar, ki se uporablja še danes in ga imenujemo gregorijanski. Kot zanimivost lahko navedemo, da se Gregorjevo uradno ne praznuje na god Gregorja. Cerkev je leta 1969 njegov god prenesla na 3. september, dan njegovega škofovskega posvečenja. Poleg tega se je z uvedbo gregorijanskega koledarja Gregorjevo premaknilo nazaj, na 12. marec, in ne na prvi koledarski spomladanski dan. Sv. Gregorij je zavetnik rudnikov, zidarjev, izdelovalcev gumbov in pozamentov (našitkov), učenjakov, učiteljev, študentov; priporočale so se mu žene za rodovitnost, pomagal je zoper kugo, predvsem pa je patron glasbenikov, pevcev, pevskih zborov ter zborovskega in koralnega petja. Upodablja se ga v papeških oblačilih, pri sebi ima škofovsko palico, knjigo, pisalno pero ali goloba.

Praznik luči

V preteklosti je v mnogih krajih bila razvita obrt, pri čemer so vajenci v zimskem času delali ob svetilkah. Gregorjevo je bilo mejnik, ko luči niso več potrebovali in se je delo opravljalo le dokler jim je to omogočala dnevna svetloba. V Kropi so dan, ko niso potrebovali več svetilke, obeležili z metanjem različnih gorečih predmetov v manjši potok ter tako pozdravili sonce in pomlad. Podobno so kose lesa z gorečim, v smolo namočenim

oblanjem ali s svečo metali tudi v drugih delavskih in obrtniških krajih v Sloveniji. Barčice svetega Gregorja ali gregorčki so ponekod pomenili tudi konec zimske preje.

Gregorjevo je v Trziču star obrtniško rokodelski običaj. Po dolgih mesecih zime so se obrtniki naveličali dela ob slabi luči v delavnicah, zato so spomladi simbolično vrgli vuč u vodo. Sprva so gregorjeve hišice spuščali pod Zgornjim mostom po Tržiški Bistrici čevljarji, ki so bili tudi najmočnejše obrtno zastopani. Z elektrifikacijo v 20. stoletju je običaj izgubil svoj prvotni pomen, vendar je ostal živ med gasarji (stanovalci ozke Cerkvene ulice, ki jim pripada Zgornji most čez Tržiško Bistrico) in tako ni običaj nikoli utonil v pozabo, niti v času, ki ni bil naklonjen tovrstnim tradicijam.

V ponedeljek 11. marca 2013 smo se v popoldanskem času odpravili v Trzič, kjer vsako leto na predvečer Gregorjevega Turistično društvo Trzič, Občina Trzič, Tržiški muzej, Osnovna šola Trzič s podružničnima šolama Podljubelj in Lom ter Javni zavodi Trziča priredijo praznovanje pomladi z naslovom Vuč u vodo. Skupaj smo v sprevodu krenili do nabrežine Tržiške Bistrice in gregorčke spustili po vodi in tako simbolično vrgli Vuč u vodo. V mraku so v gregorčkih zagorele lučke in zasvetile bakle. Na nabrežini je pravo vzdušje ustvaril kres, ki so ga zakurili gasilci PGD Trzič, učenci Osnovne šole Trzič pa so zavihteli goreče brezove metle. Prava romantika. Sprehodili smo se tudi po gregorjevi tržnici s pestro ponudbo tradicionalnih peharčkov, gregorjevih napitkov in peciva. S tem običajem so nekoč zaznamovali konec dela ob dodatni luči, saj je od Gregorjevega naprej po ljudskem izročilu dan dovolj dolg, da je tudi popoldne moč delati pri sončni svetlobi. Izvedeli smo, da je bilo v Trziču leta 1860 kar 52 čevljarskih obratov. Izvor tradicije ni povsem znan. V zgodovinskih drobcih župnije Trzič iz leta 1936 pa je zapisano, da je ta večstoletni običaj živel med čevljarji, ker so na Gregorjevo prenehali z delom pri luči. Vajenci so v čast prihajajoče pomladi izdelali hišice ali napolnili košaro z oblanci in lepilom ter jih odnesli k vodi. Izvor običaja se skriva v 16. stoletju, ko so v cerkvi predelali julijanski koledar in uvedli gregorjanskega. Zaradi napak v starem koledarju so deset dni izbrisali, god svetega Gregorja, ki je bil prej prav na dan začetka pomladi pa se je s spremembo pomaknil deset dni nazaj. Gregorjevo pa je med ljudmi vseeno ostalo pomladni praznik. Dobre volje in polni novih vtisov današnjega popoldneva smo se odpravili proti domu.

Namen izleta je bil, da aktivno preživimo prosti čas, se spoznamo med seboj, družimo ter zabavamo, izmenjamo izkušnje, s tem pa želimo invalidnim osebam pomagati pri vključevanju v normalno življenjsko okolje, naučiti jih samostojnega in neodvisnega življenja ter osamosvajanja od staršev, po drugi strani pa pridobivanje novih izkušenj v različnih okoljih in situacijah.

Pripravila:
Vanda Hrovatin

predsednik
Jernej Kocjančič

Društvo SONČEK ZGORNJE GORENJSKE je vpisan v register društev, ki ga vodi Upravna enota Jesenice / zaporedna številka : 168 / matična številka : 1173162 / šifra dejavnosti : 85. 322 / davčna številka : 52760545 / e-pošta : soncek@telesat.si naslov : p.p.: 525 – Titova 65 Jesenice 4271 / telefon : (051) 604 - 789 / TR.R:03186-1000368041 / Odločba MDDSZ o vpisu v register invalidskih organizacij številka : IO – 017 / 01 /